

האב, הבן ורוח החופש*

מאת: מיכאל (מייקל) עופר**

סקירה מאת: נעימה ברזל***

ספרו של מייקל עופר, **האב, הבן ורוח החופש**, הוא מסע לפתרון חידת אביו שגדל אותו מרחוק ובריחוק. מייקל, הילד שהורחק מהבית בגיל 10 לקיבוץ בית אלפא משום שלפי ההנמקה שנמסרה לו, לא יכול היה להשתלב בבית ספר רגיל בירושלים, מנסה בגיל 70 עם צאתו לגימלאות, לגלות מחדש את אביו ולפצח את תעלומת נטישתו שלו על ידי הוריו. לנגד עינינו כקוראים, מתרחש עם קריאת הספר תהליך של גילוי בכל רובדי משמעותה של מילה זו.

הספר נע בין שלושה מישורי זמן: הראשון והשני, תקופת חיי המשפחה בגרמניה ושנות ילדותו בארץ, ותקופת כתיבת הספר, מובחנים בטווחי האירועים וההתרחשויות, גם אם אינם מתוארים באופן לינארי. לצדן מובאים תיאורי התקופה השלישית המצויה בין הזמנים והמופעלת בהזקקים אל עבר קרוב או רחוק, כאשר אלו באים לאשש או לשלול את תהליך הגילוי וממצאיו. אפשר גם לחלק אחרת את הזמנים של הסיפור: ישנו זמן הכתיבה שהוא מיוחד בתיאור פרטי ההיערכות האישית לקראת הכתיבה: יצירת הבמה והתנאים שיאפשרו אותה, במעין טקס של חניכה כל פעם מחדש (וזאת כאשר ההזדקקות לכתיבה נוכחת כל הזמן). וישנו גם זמן סינכרוני, כזה המבקש להשוות ולבאר את שני סיפורי החיים, זה של האב וזה של הבן, מתוך מבחן משמעויותיהם. התנועה הזו בין שתי פרשות החיים (ולעתים אף שלוש פרשות חיים...), מנסה לייצר מעין השוואה ביניהן, כמו למשל מספר מייקל, שב-1948 הזיזו הוריו "את הארון הגדול לעבר הקיר על מנת להישמר מפני רסיסי הפגזים הירדניים. שישים שנה חלפו, והנה יהודית (אשתו של מייקל, נעימה ברזל) מזיזה את הספה כדי להישמר מרסיסי טילים מלבנון". אביו כתב בבואו לתור את הארץ בשנות השלושים "שהקונפליקט יימשך הרבה שנים. אבא צדק, אבל אנחנו ממשיכים לחיות, וזה הזמן לצאת עם כל המשפחה לטוסקנה. את אהבת הבילויים באתרי נופש ובמלונות ירשתי מאמא [...]". (עמ' 196)

ככלל, הספר נע בין שני מישורי תיאור: האישי-המשפחתי, והכללי-הלאומי-הציבורי. המיקרו-קוסמוס המשפחתי חושף לפנינו את הוויית חייה על שלל קשריה החברתיים ונוהגיה, של העלית התרבותית של יהודי גרמניה משנות ה-20 וה-30 של המאה שעברה בגרמניה ומשנות ה-30 בארץ ישראל. זו הוויית חיים סגונית, מורכבת, מפתיעה ומרתקת שאת חידותיה מתקשים טובי המחברים לפתור עד היום. (ראו למשל: עמוס אילון, רקוויאם גרמני; יואב גלבר, מולדת חדשה; אליזבט יאנג-ברוהל, חנה ארנדט-ביוגרפיה). מייקל פורש בפנינו סיפור פרטי המשקף עולם שלם בו כיהנה "רוח החופש" של יהודים וגרמנים. תיאור העברת תכולת הדירה מברלין על סדרת גתה, ספרי הפילוסופיה הגרמנית והרפואה, בבחינת "מהספרים סירבו להיפרד" (עמ' 173), ותכנון מיקומם של הרהיטים הכבדים והתמונות בדירה החדשה, הוא מהמרתקים בספר בהקשר זה. סיפור החברות עם משפחת פיט הארלן טרם היותו לבמאי סרטים בשירות הדוקטרינה הנאצית, היא מהדוגמאות לסימביוזה החברתית שלא מומשה, כפרפרזה על אמרתו של גרשום שלום. דבריו הבוטים של הארלן המאיץ בהוריו של מייקל לצאת מגרמניה כדי שיוכל להניף את הדגל הנאצי מעל ביתו ולקבל עבודה, מקבלים ממד חדש בעקבות חידוש הקשרים עם הדור השני למשפחת הארלן לאחר המלחמה (עמ' 185). תיאור סגנונה של המסיבה שעורכת משפחת הירש (הוריו של מייקל), בביתם בירושלים ברחביה, לוועדת החלוקה של האו"ם, הוא מהמסמנים בספר לכמיהה המתמשכת של קבוצה תרבותית זו אל ההשתייכות למעלה החיים ולניחוחם האקסקלוסיבי (עמ' 140).

*ספריית פועלים, 2010

**מיכאל (מייקל) עופר, מנכ"ל מכללת אורנים (בגמלאות), דוא"ל: mikoffer@betalfa.org.il

***פרופ' נעימה ברזל, דיקן הפקולטה ללימודים מתקדמים, מכללת אורנים, דוא"ל: negev@oranim.ac.il

אפשר להגדיר את סיפורו של מייקל כיומן מסע. זאת משום שהמחבר לוקח את הקורא למסע פרטי ואישי ונדמה שחשוב לו ביותר שנהייה אתו בכל אחד מהשלבים אותם הוא עובר. הוא מוליך את הקורא עקב אחר אגודל יחד אתו, כך שנדמה שהגילויים בפרשות החיים נגלים לשניהם, לסופר ולקורא, בו זמנית ובמשותף. המחבר מבקש להיות מדויק במידע שהוא מעביר ובתיאורי המקום. ריבוי הפרטים העוסקים בהכנות לכתיבה, במעשה הכתיבה עצמו בתהליך בניית הסיפור והגילוי יוצר מעורבות של הקורא, אך אינו משאיר מקום לדמיון היוצר של הקורא. מייקל אף מבהיר שהקורא כיוצר אינו נחוץ לו כלל ועיקר, הדיוק הוא החשוב. "בפעם הבאה אבדוק באיזו מכונית הוא נוסע ואהיה מדויק יותר" (עמ' 210). "[...] אני רוצה לדעת יותר. אני מבקש להבין את מכתביו. לא בערך, בדיוק" (עמ' 240). ובעניין המרכזי המטריד את המספר הוא מדגיש: "[...] והסיפור ששמעתי עכשיו: האם הוא מדויק? תומי (אחיו הבכור של המספר-נעימה ברזל), לא תמיד מדייק בפרטים, כשמדובר בסתם סיפור משפחתי ולא בעבודה מדעית" (עמ' 256). שפת הכתיבה היא רזה. האם במכוון? המשפטים קצרים ואפילו נדמה לעתים שהנם חתוכים. אך התוכן עשיר ומורכב. נראה כי יש כאן משחק מעניין: השפה מבארת ומתארת הכול ואילו התוכן מסתיר ומגלה טפח. לשון הכתיבה בהירה ומתומצתת, חפה כביכול מרגשנות יתר. על החשיפה הישירה של הרגשות מחפה בדרך כלל כתיבה אירונית כגון ביאור מעשה קונדס שמסגיר את הוויית הבדידות והניכור של ילד קטן במקום זר החש בלתי שייך (עמ' 157). אפילו כאשר הוא עובר לזיכרון נעים מימי המוסד בבית אלפא הוא מקדים את הזיכרון באומרו: "ישנם דברים שהיו ואינם עוד, וגם אני רוצה שיחזרו" (עמ' 162). החזרות הרבות בגוף הספר על סיפור ניתוקו הכפוי מבית ההורים מנהירות לקורא (גם אם מייקל לא כותב זאת במפורש), שזה הוא המניע העיקרי לתהליך החיפוש אחר דמות האב ולתהליך הגילוי העצמי המחודש. ואם לא היינו בטוחים בכך הרי לקראת סוף הספר הוא מבהיר זאת באמצעות דבריו של אחיו הפסיכיאטר המתאר את קשייו של מייקל כילד החווה את מוזרות הוויית ביתו מבלי יכולת להבינה; לפרש את תחושת בדידותו וזרותו ולבאר את סיבת הינטשותו (עמ' 346-347).

הספר גדוש במסמכים שחלקם אף מובאים בשלמותם. אלו הם מכתבים וקטעי יומן שאינם רק מסמני אנשים, אווירה ואירועים, אלא הם משמשים כאסמכתה לעיקרו וסוגו של טעון ההוכחה. תיאור האירועים המשפחתיים ממוקם בקפדנות על פני המפה ההיסטורית. דומה שמסירתם המילולית של המסמכים הנו חלק מהחיפוש אחר הדיוק ושלמות ההוכחה. ישנם מסמכים שהמחבר חוזר אליהם כאשר גרעין התעלומה הולך ונחשף, בהציגו בפני הקורא היבטים של סגנון וגינוני שפה ותרבות של כותבי המכתבים המתבארים כחלק מהפענוח. וכך באמצעות פירוק המסמך למרכיביו התרבותיים-הלשוניים, הוא מצליח להסיר את מעטה הלבוש העליון ולגלות את הנרמז והמוסתר. דרך חקירה זו באה משום שהמחבר חש שהוא חייב לברר את גרעינו של הסיפור עד תום ולא לחסוך אותו מעצמו. מייקל מקפיד על דרך ניתוח לוגית (עמ' 285) עד שהרגש נלכד בתוכה (עמ' 286-287). באחד הקטעים החזקים ביותר בסיפור המסע שלו, הוא מתאר כיצד נחשף בגיל 70 פלוס לממד של חיים רגשיים חדשים ונענה לביטוי רגשי חזק כלפיו של בן שיחו. חשוב לו ביותר לשכנע אותנו הקוראים באמתות וצלילות האירוע למרות שזה אינו נמצא במישור של הבהירות הלוגית: "לא הקלטתי את הקטע הזה ואין לי הוכחה שאלו היו פני הדברים, אבל אני נשבע שזה בדיוק מוחלט מה שקרה" (עמ' 295). ברגע ההתוודעות והגילוי, הרגש הוא זה הכובש את הסיפור.

תוך כדי תהליך הגילוי וההתוודעות ובמובהק עם סיומו, חוזר המחבר אל המעגלים החברתיים והתרבותיים שהזינו את עולמם וזהותם של הוריו ובני דורם, אך נוטל על עצמו רק חלק ממלבושם (עמ' 320). הרצון העז לגלות את סודות העבר ולפענח את ההווה בעזרת העבר יוצר עבורו ועבור משפחתו משמעות חדשה לעברו, כמו גם למציאות חייו הנוכחת. יחד עם זאת דווקא באותם מקומות בספר בהם הוא יוצר מעבר חד בין 'ההיות' בזמנים שונים, הוא מבהיר ש" [...] לחזור הביתה" (עמ' 158) משמעותו לחזור לבית אלפא.